

MAX BELOFF A BRIT BIRODALOM FELBOMLÁSA

A második világháború utáni történet egyik legjelentősebb eseménye a gyarmati népek felszabadulása s a gyarmatbirodalmak, köztük elsősorban az öt földrészre kiterjedő angol birodalom széthullása.

A birodalmak felbomlása mindig nagy megrázkódtatásokkal járt. Nem csoda, ha a bekövetkezett változások nemcsak a felszabadult volt gyarmati országok, hanem az egykori gyarmattartó állam, az Egyesült Királyság számára is új helyzetet teremtettek. A visszaesés a világhatalom csúcsáról a középhatalom rangjára elkerülhetetlenül maga után vonta az ország gazdasági, politikai, kulturális, sőt lelki átrendezését a szükségét. A változás természetesen a külpolitikában is érezte hatását.

Max Beloff, az oxfordi egyetem professzora *The Future of British Foreign Policy (A brit külpolitika jövője)* című, Londonban 1969-ben megjelent művében az új helyzet elemzéséből kiindulva igyekszik láttatni a brit külpolitika jövőbeli alakulásának körvonalait, azt a szerepet, melyet Nagy-Britannia mint középhatalom sok tekintetben gazdag, de ugyanakkor terhes örökségével és hagyományaival betölthet a szüntelenül változó nemzetközi helyzet porondján.

Beloff professzor először a birodalom felbomlásának a következményeit méri fel, majd meghatározva a brit nemzeti érdekeket, a külpolitika gazdasági előfeltételeiről, azután Nagy-Britanniának mint középhatalomnak védelmi politikájáról, az egyoldalú elkötelezettségek előnyeiről és hátrányairól beszél.

Max Beloff tanulmánya főként azért figyelemre méltó, mert leleplezi azokat a minden alapot nélkülöző politikai álmódosásokat, amelyek a múltnak valamilyen formában való restaurálására irányulnak, azonban általános tételleivel és elemzéseivel több vonatkozásban nem érthetünk egyet.

Fordításunkban a — rövidített — első fejezetet közöljük.

A brit politikára az elmúlt néhány év alatt fokozottan jellemző kiábrándultság csak közvetve kapcsolódott a külpolitikában megnyilvánuló kudarcokhoz és készségekhez. Ma, akárcsak a múltban, a legtöbb ember számára a kormány belpolitikai, mégpedig gazdasági tevékenysége határozza meg az iránta tanúsított magatartást és választói állásfoglalást. Ennek ellenére aránylag széles körökben az a felfogás alakult ki, hogy az ország gazdasági eredményei és a más közösségekkel fenntartott kapcsolatainak irányítása között bizonyos belső összefüggés van. Az is, talán bizonytalanabban, de elég széles körökben tudatossá válik, hogy Britannia helye a világban

ma már nem az, ami volt. Ez az általános helyzet azután kihatással van az egyes polgárokra is. A külpolitika jövőjét tárgyalni annyit jelent, mint olyasmiről beszélni, ami Britannia alapvető problémáinak a gyökereibe vág. Helyes irányba terelni a külpolitikát: ez a brit államvezetés legfőbb feladata, és szükségképpen előfeltétele minden más, az ország megújódását célzó intézkedésnek.

Persze, nem kevésbé igaz az is, hogy a külpolitika csak úgy lehet sikeres, ha egészséges gazdasági és belpolitikai alappokon nyugszik. Noha végső soron alakulását hatalmi megfontolások szabják meg, mégis függ lélektani tényezőktől is.

Ha kétségek mardossák a lakosságot, és a defetizmus uralkodik el valamely országban, aligha lehet olyan kormánya, amely helyes döntéseket hozhat, vagy amelynek támogatása, ha erre szükség volna, könnyű lehetne. Minél demokratikusabbak valamely ország intézményei, a soron levő kérdések megoldása annál inkább függ polgárainak megértő magatartásától.

Akárhogy vélekedünk is a brit kormányoknak a második világháború vége óta hozott intézkedéseiről, meg kell állapítanunk, hogy felelőssé tehetőek, mert hozzájárultak az események igazi jellegének eltitkolásához. Ha azt állítjuk, hogy Britannia világbefolyása csökkent, ami a saját lehetőségeit meghaladó fejlődés következménye, ez csupán közhely, még akkor is, ha egyes körök tagadják, és azon a véleményen vannak, hogy csupán akarni kell, és a helyzet visszafordítható, vagyis Britannia nagyhatalmi státusa, bármennyire különösnek hangzik is, visszaállítható. Amit a jövőre vonatkozóan vizsgálódásunk bevezetőjeként érdemes elmondani, az abban összegezhető, hogy sok idő elteltéig, míg az ország helyzetében beállott változások hatását érezni lehet.

A birodalom összeomlása és restaurálásának hiú ábrándja

Valóban nem is olyan régen még elfogadhatónak tűnt az a felfogás, hogy Britannia kivétel az alól a szabály alól, mely szerint egy birodalom és az ezzel járó világhatalom elvesztése azonnali, messzemenő és gyakran romboló hatással van bármely nemzetre. A hatás rendszerint közvetlen mind az illető nemzet társadalmi magatartására, mind pedig politikai intézményeire. Ha Britannia kivétel lett volna, ez a lehető legnagyobb ellentmondást jelentené, mert valamennyi birodalommal rendelkező modern hatalom közül a birodalmi elem éppen Britannia esetében a legfontosabb. Valóban, ez lényeges alkotóeleme volt annak a képnek is, amelyet önmagáról kialakított. Ugyanis Belgium, Hollandia — az utóbbi kelet-indiai birtokainak nagysága és gazdagsága ellenére —, sőt még Franciaország esetében is, a tengerentúli birodalom kétségtelenül értékes függelék volt, de ennél semmivel sem több, létalapjuk ugyanis nem kapcsolódott birtokaikhoz. Ez a megállapítás még találóbbs Itáliára és Németországra nézve. Hogy a brit helyzetre illő, pontosabb párhuzamot találjunk, vissza kell mennünk a XVII—

XVIII. századi Spanyolországhoz. Vanak, akik azt állítják, hogy Spanyolország még ma sem gyógyult fel teljesen a birodalmának pusztulásából származó betegségből.

A valóságban Britannia nem kivétel a szabály alól. A sokk egyáltalán nem maradt el, csak késett, és a késedelem ártalmas volt, mert akadályozta annak teljes megértését, hogy tulajdonképpen mi is történt, és az új körülmények között mi lehetne Britannia hasznos szerepe. Amint gyakran hallható, egyesek erénynek tekintik, hogy ez az ország, Európa többi volt nagyhatalmától eltérően, legalább külsőleg most is nagyhatalomnak tűnik. És elkeseredésében, csak azért, mert sorsa alakulásának ellenőrzésére nincs többé reménye, nem fordított hátat a világnak. Kétségtelen, van ebben sok igazság, és bármi legyen másutt a helyzet, nekünk okunk van arra, hogy Britannia sorsfordulását ne tekintsük elválaszthatónak a világ többi részének helyzetétől.

Sok fejtörést okozott az a kérdés: az impérium felszámolása milyen hatással lesz a volt birodalmi és gyarmati területekre? Mind egyetemi, mind pedig politikai körökben nagy érdeklődést tanúsítottak az „új államok“ helyzetének alakulása iránt. Abból a hirtelen átváltásból, amely az irányt az elszigetelődő kis Anglia felé mutatja, még az idegengyűlölet egészségtelen hangjai is kihallszanak, s mi több, rasszizmus is társul hozzá,

Az illúziók létének meghosszabbításáért nemcsak a politikusok és a nekik bizonyos mértékben támogatást nyújtó publicisták felelősek, ehhez más országok is hozzájárultak. Véleményük szerint ugyanis sok érv mellett szól: Britanniát óvniuk kell attól, hogy ráébredjen a teljes valóságra. Ez különösen elmondható az Egyesült Államokról, Britannia sok szerepének elvitathatatlan örököséről, bármennyire szeretné is az Egyesült Államok visszautasítani ezt a feladatát. Legalábbis a legutóbbi időkig az Egyesült Államoknak érdekében állott támogatni azt a nézetet, mely szerint Britannia még mindig a régi értelemben játszhatja nagyhatalmi szerepét. Ez részben annak az amerikai oldalon kialakult félelemnek tulajdonítható, nehogy az Egyesült Államok a nagy ideológiai csatában álláspontját védő partner nélkül maradjon, részben pedig annak a reménynek, hogy Britannia talán mégis vállalhatja a közös védelem bizonyos terheit, és azokból legalább bizonyoskét levehet az amerikai vállakról. De volt egy nagyon egyszerű és magától értetődő indíték is,

mégpedig az, hogy a háború óta a világpolitikában felmerült legtöbb kérdésben a britek és az amerikaiak mind elkötelezettségeik, mind reagálásuk tekintetében közelebb állottak egymáshoz, mint az amerikaiak és a nyugat-európaiak.

Az Egyesült Államok kétségtelenül azzal is meg akarta nyugtatni Britanniát „a különleges kapcsolat” érvényéről, hogy többé-kevésbé mint egyenlő féllel tanácskozott vele, de nemcsak pusztán erről volt szó, hanem arról is, hogy konkrét támogatást nyújtott mind a nukleáris fegyverek fejlesztésére, mind pedig a font sterling helyzetének fenntartására.

A varázs megszűnt

A varázs most már megtört. Túl sok minden történt ahhoz, hogy tovább élhessenek azok az illúziók, melyek szerint a világ könnyű megélhetést biztosít Britanniá számára. Az ámitás korszakának véget kellett érnie. Az érdem, melyet Britanniá azzal szerzett, hogy egy ideig egyedül szállt szembe a náci szörnyeteggel, nagyrészt azért veszítette el értékét, mert Britanniá a háború utáni években visszautasította a nyugat-európai vezetést vállalását. Ma már Európában — és természetesen Britanniában is — olyan nemzedék van felnővőben, amelynek szemében a hitleri epizód csak parányi része a múlt történetének. Éppen úgy, ahogyan Szuezt szertefoszlatta a briteknek azt a hiedelmét, hogy végső soron az amerikaiak mindig mellettük állanak, ugyanúgy Vietnám ráeszméltette az amerikaiakat arra, hogy az elképzelésük szerinti világhivatásuk betöltésében lehetnek olyan mozzanatok, amelyekben nem számíthatnak Britanniá támogatására, legalábbis teljes együttérzésére és megértésére nem. Ettől az időtől kezdve mind az európaiak, mind az amerikaiak Britanniát annak megfelelően ítélik meg, ahogyan ma látják, s nem a múlt látszatai szerint. Ez akkor is igaz, ha az újabb Nemzetközösség országai hajlamosabbak Britanniát inkább „birodalmi” múltjának fényében tisztelni, mintsem olyan országot látni benne, amely új helyzetükben is még mindig képes volna valamit nyújtani nekik.

Mi járult hozzá Britanniá új helyzetének felismeréséhez?

Érdeemes elgondolkodni azon, milyen események segítették elő leginkább, hogy megszűnjék az ellentét Britanniá új helyzete és a között a mód között, ahogyan ezt a helyzetet Britanniá népe érté-

kelte. Ahány ember, annyi jegyzék készülhetne a számba jöhető okokról, de valamennyinek súlya és értéke más és más lenne.

Valószínű, hogy mindegyik jegyzék a következő jelenségeket sorolná fel: a nyugat-európai gazdasági közösségbe való belépés kétszeres visszautasítása (ami egyúttal figyelmeztetés, hogy Európában többé nincs olyan nagy szükség Angliára, és az emiatt feltételeit nem tudja könnyen elfogadtatni); annak tudomásulvétele, hogy a brit miniszterek, noha még mindig lélekszakadva rohannak Washingtonba, valahányszor erre elfogadható ürgyvet találnak, Johnson elnök részéről már nem részesültek vörösszőnyeges fogadtatásban, holott négy közvetlen elődje korában ez kijárt nekik; beletörődés abba, hogy Rhodiásiában a birodalmi kötelezettségeket tapintatosan ugyan, de semmibe veszik, és döntő tényezőként elfogadják az ENSZ-nek, vagyis egy idegen szervnek a beavatkozását a tengerentúli brit közösséggel való tárgyalásba; annak lesújtó szüksége, hogy ebben az országban a Nemzetközösség polgárai iránt korábban tanúsított „nyílt ajtó” politikája megszűnjék, és képtelenség arra, hogy a bevándorlási korlátozásnak olyan elfogadható kritériumát találják meg, amely ne tűnjön nyíltan fájvédőnek, de ne sértse az ausztráliaiak, az új-zélandiak és a kanadaiak ösztönös és természetes várokozásait; annak felfedezése, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete, amelyet intézményeinek létrehozásában Britanniá annyira segített, olyan fórum, ahol ez az állam alig remélheti, hogy elfogulatlan meghallgatásra talál, barátságról nem is szólva.

A britek most egyszerre úgy érzik, hogy itt is, ott is beléjük rúgnak; olyan érzés ez, amelyhez történetük során nem szoktak hozzá, és amiért kétségtelenül megsértődnek. Am a politika nem épülhet érzékenységre, hanem csak tényekre. Mit mondanak hát a tények?

Az Egyesült Nemzetek Szervezete vagy a Nemzetközösség?

A kérdés azonban nem egyszerű, mert jelen esetben a tények is különböző jellegűek. A legnyilvánvalóbbak azok, amelyek Britanniának a többi nagyhatalommal vagy hatalmi csoporttal szemben elfoglalt jelenlegi helyzetét árulják el. Ezek viszonylagosan — a statisztikai és egyéb adatok tükrében — elfogulatlanul tárgyalhatók. De itt is felmerül a kérdés, mit kíván a közösség a külpolitiká-

ban, és milyen mértékben hajlandó kívánságának valóra váltásáért erőfeszítést tenni és áldozatokat hozni. E kérdéssel kapcsolatosan az íránt is érdeklődnünk kell, melyek azok az intézmények, amelyek biztosítják a célok kijelölését és elérését. Végül el kell jutnunk oda, hogy még alaposabb körültekintéssel meghatározzuk más országok célkitűzéseit és azt, hogy a brit politika milyen mértékben egyeztethető össze azokkal, vagy pedig céljait csak úgy érheti-e el, ha keresztezi őket.

Ha a kérdéseket így tesszük fel, akkor már azt is feltételezzük, hogy nem mindenki fogadja el őket, és ezért szükséges külön-külön foglalkozni velük. Az első kiindulópont az, hogy az Egyesült Királyság kormányának feladata hatalmához mérten valóra váltani e kívánságokat. Vitatni lehetne — és bizonyos körökben erősen vitatják is —, hogy ez a feltevés csak pillanatnyi feladat, és a brit politika fő célkitűzésének arra kellene irányulnia, hogy az Egyesült Királyságot beolvassa bizonyos szélesebb politikai egységbe. Ezzel azonban a brit politika fogalma mindenképpen elveszítené értelmét, hiszen texasi külpolitikáról sem beszélhetünk. Pillanatnyilag ez a célkitűzése nem valósulhat meg, és jelenleg nem is létezik olyan nagyobb egység, amelynek a brit érdeket alá lehetne rendelni.

Ezt azért kell megmondani, mert sok vita folyt az ellenkező feltevés alapján. Vannak, akik úgy vélik, hogy a brit politikanak az Egyesült Nemzetek Szervezetére kell támaszkodnia, mint ahogyan az elődök a Népszövetségre próbálták építeni. Azt azonban már nem mondják meg világosan, vajon az ENSZ csak egyike azon eszközöknek, amelyek révén a politika hatékonyra tehető, vagy több ennél. Az az állásfoglalás, hogy más lehetőségekkel szemben az Egyesült Nemzetek gépezetét használjuk, igen tiszteletre méltó. De nem küszöbölí ki annak szükségét, hogy meghatározzuk, milyenek kellene lennie ennek a politikának, és vajon belenyugodhatnánk-e teljes szívvel abba a gondolatba, hogy a Britanniát érdeklő kérdések megoldását a Közgyűlés vagy éppen a Biztonsági Tanács többségi szavazatára bizzuk.

Jelentősebb volt az a vélemény, mely szerint az Egyesült Királyság nem tekinthető olyanoknak, mint aminek önálló politikája van, mert Britannia csupán egy szélesebb hálózat, a Commonwealth — a Nemzetközösség — politikájának exponense. A politikát irányító brit kormányoktól elvárják, hogy politikájukkal

nemcsak a brit szigetek lakóinak előnyeit tartsák szem előtt, hanem a Nemzetközösség más országainak, valamint Britannia függő területeinek lakóira kiható következményeit is. Valóban, az a felfogás alakult ki, hogy nem a politika lényege a fontos, hanem az, hogy milyen mértékben segíti elő a nemzetközösségi rendszer egészséges működését és fennmaradását. Ez a felfogás bizonyos körökben még mindig érvényben van.

Britannia és a Nemzetközösség

A régi „domíniumok“ mind a kül-, mind a belpolitika területén kiharcolt autonómiája — ami a birodalom Nemzetközösséggé alakulását jelezte — nem számolta fel véglegesen azt a magartást, mely a Nemzetközösségben egységes politikai rendszert lát. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a domíniumok, ha úgy kívánták, nagyobb mértékben beleszólhattak — mondjuk — abba, hogy milyen legyen Britannia külpolitikája. Fő törekvésük viszont arra irányult, hogy ezt a politikát a lehető legpasszívabbá és legóvatosabbá tegyék, kivéve azokat az eseteket, amikor területi vagy más jellegű érdekeik forogtak kockán.

A két háború közötti időszakban, tehát abban a periódusban, amikor a Nemzetközösség ideológiája a leginkább érvényesült, a Nemzetközösség államférfiai, így például Mackenzie King és Smuts tábornok, mindenekelőtt arra törekedtek, hogy a Népszövetség segítségével vagy közvetlenül megakadályozzák Britannia európai kötelezettségvállalásait, nehogy ezek háborúba sodorják őket. Amikor a háború kirobant, a Nemzetközösség még egységes rendszerként harcolt, noha a különböző frontok megsztása körül belső sűrűlődások is felmerültek (nevezetesen az Egyesült Királyság és Ausztria között). Az Egyesült Királyság szempontjából Burma, Malaysia, Etiópia és a Szahara nyugati része a háborús hírekben éppen olyan fontos szerepet kapott, mint maga Európa. „Az ostromlott sziget“ látomása Churchill számára lehetett ugyan az ihlet forrása, hogy segítségével a brit népet túljuttassa az 1940—41-es évek sötét napjain, de a valóságban a sziget nem állt egyedül. Az oroszok és az amerikaiak megvárhatták a külső támadást, hogy belékényszerüljenek a háborúba, a domíniumok azonban önszántukból, India és a gyarmati területek végeredményben a brit parancs kényszere alatt kezdettől fogva háborúban állottak.

Azok a brit államférfiak, akik közvetlen a háború utáni nemzedékekhez tartoztak, s valamennyien Churchillnek voltak munkatársai, az új szakaszba érhetően magukkal hozták azt az érzést és álláspontot, amely szerint Britannia nem csupán olyan közép nagyságú európai hatalom, amelyet az Egyesült Államok és a Szovjetunió kétségbejöttén elhomályosítanak, hanem a Nemzetközösség birodalmának központja is, méltó arra, hogy egyenlő félként tárgyaljon az óriásokkal, európai szomszédait viszont, akiket a háború végigpusztított, a vereség és a belső nyugtalanság demoralizált, úgy tekintse, mint amelyek nem egyenrangú hatalmak vele.

Álláspontjuk azonban téves volt. Bár útjaik-módjaik eltérőek, az Egyesült Államok és a Szovjetunió éppen ezért váltak nagyhatalmakká, mert az élükön álló kormányok országos célokra használhatják fel a határaikon belül fellelhető összes erőforrásokat. A brit kormány viszont azonnal elveszítette tekintélyét, mielőtt a honi szigeteken kívül eső erőforrásokhoz akart nyúlni, és a rendszer egészét biztosító intézményes keret pusztán tanácskozáskor rendszerével nem volt képes helyettesíteni.

Az 1941—42. évi, a japánoktól elszenvedett korai vereségek, továbbá azok a nehézségek, amelyekkel Közép-Keletet tartottuk, nyilvánvalóvá tették, hogy az egyoldalú rendszer védelme meghaladta Britannia erejét. Az akkor elveszített területek visszaszerzése is érhetően csak annak köszönhető, hogy Németország és Japán ellenségeinek jegyzékére a Szovjetunió és az Egyesült Államok is felkerült. A Szovjetunió mindenképpen — lényegénél fogva — ellenezte a brit birodalom fennmaradását, az Egyesült Államok pedig (Roosevelt elnök szavaival) már a háború befejezése előtt kinyilvánította, hogy noha Britannia függetlensége (akárcsak Nyugat-Európa többi részéé) amerikai érdek, a brit birodalom védelme és a nemzetközösségi rendszer fenntartása nem az.

Általában nagy dolgot csinálnak abból, hogy a helyi nemzeti mozgalmaknak Britannia túl könnyen tett engedményeket, anélkül, hogy tekintetbe vette volna azokat az utóvéd-csatározásokat, amelyek a francia és a holland birodalmak felbomlását kísérték. Azt is felfűjják, hogy a legtöbb volt birodalmi terület és gyarmat önként benne maradt a Nemzetközösségben, és ha alkotmányilag köztársaság is, a brit uralkodót elfogadta a Nemzetközösség fejének. Azt azonban kevésbé értik meg, hogy az új, a meg-

nagyobbodott Nemzetközösség elődjétől (a Balfour-féle és a westminsteri szabályzat Nemzetközösségétől) örökölte ugyan a konzultációk mechanizmusait, de sem ugyanolyan módszerekkel nem élhetett, sem ugyanolyan eredményeket nem érhet el, mert most már hiányzik az érdekek végső azonosságáról vallott feltevés, valamint az az óhaj, hogy a nemzetközösségi kapcsolatot önmagáért is fenn kell tartani.

Az újabb nemzetközösségi országok mindenekelőtt azzal törődtek, hogy a gyarmati felszabadítás folyamatát meggyorsítsák és minél nagyobb anyagi támogatást kapjanak Britanniától gazdaságuk fejlesztésére és modernizálására. Ezért azután az így működő Nemzetközösség ahelyett, hogy erőforrásainak gyarapodásával a brit birtokok hálózata lett volna (kivéve bizonyos kétoldalú gazdasági szerződéseket), Britannia számára a kötelezettségek hálózata lett, részint azzal, hogy anyagi követelésekkel állt elő, részint pedig azzal, hogy szabad cselekvésében korlátozta. Egyesek az új nemzetközösségi országokkal és követeléseikkel is egyetértve az így kialakult állapotot azon az alapon védelmezték, hogy Britannia (akárcsak a többi birodalmi ország) jóvátétellel tartozik volt gyarmatainak azokért a gazdasági előnyökért, amelyeket — állítólag — az ő rovására élvezett a gyarmati korszak idején.

A bevándorlások

Brit oldalon az egykori birodalmi Nemzetközösség legjellemzőbb hagyatéka inkább bel-, mint külpolitikai területen maradt fenn, bár nem tagadható, hogy áthallásai vannak a nemzetközi kapcsolatok vonatkozásaiban is. A Nemzetközösség egységéről, a nemzetközösségi polgárok jogi helyzetéről kialakult szabályok miatt Britannia azok közé az államok közé tartozik, amelyek, bár már több évtizede bevezették a bevándorlás ellenőrzését, a Nemzetközösség országaira a legutóbbi időkig ezt mégsem terjesztették ki. A háború után az alkalmazás lehetősége és a „nyitott ajtó” politikája hozzájárult ahhoz, hogy a nyugat-indiai szigetekről, Indiából, Pakisztánból és Afrika bizonyos részeiből sokan bevándoroljanak Britanniába.

A bevándorlás nagy méreteiből eredő szociális nehézségek és az a megfontolás, hogy különösen az indiai alkotmányról a bevándorlás lehetőségei határtalanok, felvetették a korlátozás szükségességét, ami sokáig nem volt halasztható. Mégis, mielőtt nemzetpolitikai elvvé vált volna, sok lelki vívódást váltott ki

azoknál, akik úgy vélték, hogy nem kel-
lene bevezetni még akkor sem, ha az az
európai bevándorlókra már régen érvé-
nyes volt. Igaz, nem könnyű különbsé-
get tenni a Nemzetközösség iránti gon-
doskodás és a között az érzékenység kö-
zött, mely könnyen a faji előítélet vád-
ját válthatja ki; ez ma Britanniában sok,
véleményt alakító társadalmi csoportra
jellemző. A faji előítélet vádjának elke-
rülése végett az ellenőrzést úgy kellett
kidolgozni, hogy alkalmazható legyen a
régii „fehér domíniumokra” is, ezekből
tömeges bevándorlásra nem kellett ugyan
számítani, de polgáraik, ha alkalmazásért
folyamodtak, elvárták, hogy ne gördítse-
nek eléjük akadályokat.

Jellemzően a nemzetközösségi eszme
illuzorikus jellegére a Nemzetközösség
több tagja nem is gondolt arra, hogy a
Commonwealth országainak polgárai szá-
mára — ebben a minőségükben — prefe-
renciális eljárást biztosítsanak, és a sa-
ját területükre való bevándorlás teljes
ellenőrzését mindig úgy tekintették, mint
autonómiájuk vagy szuverenitásuk egyik
lényeges elemét. Ebből a szempontból
szembetűnő a kenyai ázsiaiak esete. Hogy
az ázsiai eredetű kisebbségek előtt érzé-
kelhetővé váljék Kenya függetlensége és
az, hogy az afrikaiak urak saját hazá-
jukban, Britannia magára vállalta: azok-
nak az ázsiai eredetű kenyaiaknak, akik
ezt kérik, brit útlevelet biztosít. Amikor
ezek érezni kezdték a kenyai gazdasági
élet nemzetiesítését, megpróbálták érvé-
nyesíteni jogi privilégiumukat, és kezdtek
bevándorolni Britanniába, ami ott szük-
séggé tette az immigráció korlátozását.
Kiderült ugyanis, hogy India — ahonnan
származtak — nem érezte kötelességének
repatriálásuk biztosítását.

A Nemzetközösség másik, a külpoliti-
kához közvetlenül kapcsolódó öröksége
a brit politika alakulása Dél-Afrikával és
Rhodesiával szemben. A Nemzetközösség
legtöbb tagja szerint nem kis mértékben
Britanniára hárul a felelősség azért, hogy
a fehérék hatalmán nyugvó rendszerek
megbuktatását mind a Nemzetközösségen
belül, mind pedig azon kívül előmozdítsa.
Hogy mennyire magukévá teszik
ezt a feltevést, az részben Rhodesia el-
len alkalmazott szankciókkal, részben pe-
dig a Dél-Afrikának eladott fegyverekkel
kapcsolatosan mutatkozott meg. Nyilván-
való azonban, hogy azok az országok,
amelyeknek a dél-afrikai és a rhodesiai
rendszerek elvei és gyakorlatai éppen
olyan ellenszenvesek, mint Britanniának,
nem látják be, miért kellene gazdasági

veszteségekkel sújtaniuk saját népüket e
rendszerek megbuktatásának előmozdítá-
sára.

Az atomfegyver és a középhatalmak

Ha az atomfegyvert fel sem találják,
akkor is kétséges, hogy egyes nagyhatal-
mak XIX. század végi és XX. század
eleji típusa fennmaradhatott volna a je-
len korszakig. Ha a soknemzetiségű bi-
rodalmak létrehozása és fenntartása...
többé nem lehetséges, a modern típusú
ipari társadalmak fejlődése mindenkép-
pen földrésznyi nagyságú nemzeteknek
biztosítja az elsőséget. A népesség nagy-
sága, a központi irányítás alatt egyesített
erőforrások változatossága határozza
meg, hogy hol és kinél van a hatalom.
Az Egyesült Államok és a Szovjetunió
világhatalmi rangra emelkedését rég elő-
re lehetett látni. Az atomfegyverek felta-
lálása áthidalhatatlanná tette a nagy- és
középhatalmak közötti szakadékot.

Kezdetben úgy látszott, hogy nem ez
a helyzet fog kialakulni. Valóban sokan
pontosan ennek az ellenkezőjét vitatták,
és azon a véleményen voltak — a fran-
ciák még mindig azon vannak —, hogy
az atomfegyverek éppen nagy hatásuk
miatt az államok egyenlősítését mozdít-
ják elő, mert az az állam, amely birto-
kába jut, képes lesz a leghatalmasabb el-
lenséget is felbecsülhetetlen károkkal
vagy éppen végpusztulással fenyegetni.
Az atomfegyverek fejlődésének bizonyos
szakaszában ez talán igaz lehetett, ma,
egészen biztos, nem az. A rakéta-rendsze-
rek rendkívüli tökéletesítése mind a tá-
madás, mind a védelem tekintetében, to-
vábbá szüntelenül tozozódó költségük ki-
zárja annak lehetőségét, hogy a középhat-
almak a sikernek akárcsak legkisebb re-
ményével is bennemaradjanak az atom-
versenyben, különösen olyan területeken,
ahol a nagyhatalmak is érdekeltek. A
közepes hatalmak számára az atomfegy-
verek felhasználásának egyetlen lehetősé-
ge maradt: az, hogy egymás ellen for-
dítsák, de akkor is csak abban az egészen
valószínűtlen esetben, ha a nagyhatalmak
az így kirobbantható regionális háborús
összetűzésben érdekeiket nem látják ve-
szélyeztetve. Itt-ott az a vélemény is
hallható, hogy a kisebb hatalmaknak van
még egy lehetőségük: nagyobb szövetsé-
geseiket úgy kényszerítik rá az atomhá-
borúra, hogy maguk robbantanak ki há-
borús összetűzést.

Vajon valamilyen új, éppen olyan fé-
lelemkeltő technikai forradalom, mint
amilyen az atomforradalom volt, meg-
változtathatja-e e mérleg állását? Olyan
kérdés ez, amelyen nem érdemes sokat

elmélni. Britannia az atomfegyver birtokában sem engedheti meg magának, hogy a nagyhatalom szerepét játszassa, és ez világos, vagy világosnak kellene lennie, legalábbis az 1956-os szuezi ügy óta.

Három következtetés

Britannia eldöntheti, vajon a fennálló körülmények között a brit nép érdekeit úgy szolgálhatja-e a legjobban, ha részévé válik valamely nagyhatalomnak, és saját javára megosztja vele szuverenitását azért, hogy beleszólhasson a nagyhatalom nukleáris fegyvereinek birtoklásába és felhasználásába. A valóságban, ha kívánatos is lenne ez a célkitűzés, megvalósíthatósága a jelenlegi nyugat-európai politikai légkörben olyan távolinak tűnik, hogy jobb elvetnünk, mihely felvetjük. Egy ilyen közösségnek ugyanis nemcsak szovjet és amerikai méretű erőforrásokra lenne szüksége — az úrkutatást kivéve talán ez nem is hiányzik —, hanem arra a hajlandóságra, hogy azokat ugyanúgy használják fel, ennek azonban semmiféle jele nem mutatkozik, amiről bárki meggyőződhetik, ha egyetlen pillantást vet az illető országok költségvetéseinek védelmi kiadásokat előíró tételére.

A másik következtetés ez lehet: határozottan haladni azon a vonalon, amelyet Britannia a háború óta követ, vagyis az öröknek tűnő szövetségi rendszerbe vetni minden bizodalmat. Tudjuk, hogy akár csak az elszigetelődés, a rivális csoportok közötti egyensúlyozó szerep betöltése is elfogadható volt, sőt bizonyos időben, nagyhatalmi korszakában, hasznát is hajtotta Britannia számára. A bipoláris világban kialakult új helyzetben viszont az egyoldalú teljes elkötelezettség jelentheti a helyes választ.

A harmadik következtetés tulajdonképpen a második változata. Elképzelhető ugyanis, ha valamely középhatalom biztonsága közvetlen érdeke egy nagyhatalomnak, akkor a középhatalomnak nincs szüksége szövetségre, mert semleges államként hasznát húzhat mindkét szembenálló nagyhatalom azon elhatáro-

zásából, hogy egyik sem engedi a másikat alapvető előnyökhöz jutni. Még azt is fel lehetne hozni, hogy ez a legolcsóbb eljárás.

Britanniára mint egy nemzetközi rendszer tagjára mindenestre kötelezők annak szabályai, és kötelezettségeinek is alá van rendelve. Nincs értelme azt hangoztatni, hogy miután elveszítette nagyhatalmi státusát, nem kell érvényesítenie akarátát, vagy mivel mentes az agresszió minden gyanújától, megengedheti magának, hogy ne legyen elővigyázatos mások agressziójával vagy hódítási szándékaival szemben. Ha valaki egész életét csak kertje művelésének szenteli, annak is gondoskodnia kell a kerítés karbantartásáról... Az igazság azonban az, hogy nemegyszer a nagyobb célok hiú követése akadályt gördít a szerényebbek megvalósítása elé. A legnagyobb veszély, amely a birodalmi magatartás feléledéséből származhat, abban áll, hogy a szavakat már nem a cselekedetek kifejezésére használják, hanem azok helyettesítésére. A helyett a különösen bölcs és okos tanács helyett, hogy „beszélj szeliden, de legyen nálad egy nagy bot” — azt az ösztönzést kapjuk, hogy „dobj el a botot, és ordíts oly hangosan, ahogyan csak tudsz”. Ez már veszedelmes és méltatlan tanács.

Mindez még nem jelenti, hogy vissza lehetne térni a *realpolitika* valamilyen cinikus változatához, mely szerint olyan külpolitikát is szabad folytatni, amely nincs tekintettel az ország nemesebb céljaira és törekvéseire, vagy hogy a világ államainak a magasabb erkölcsi színvonal kifejlesztésében elszenvedett kudarca a valóságban tapsot érdemelne... Ahol a brit hatalom és befolyás a haladásért, a békés nemzetközi társadalmi élet kialakításáért mozgóítható, ott a brit kormány kötelessége, hogy ebben az értelemben cselekedjék. Am nem minden felhívás, melyet a békés fejlődés címén intéznek hozzá, őszinte. Nemegyszer csupán a merő kapzsiság álcázása ez. Ezért valamennyi felhívást igazi értéke szerint kell elbírálni.

**Bevezette és fordította
Bodor András**